

Obrazovanje za istinu

Stanje medijske pismenosti i izazovi
uključivanja u nastavne planove i programe

HIBRIDO.INFO

Obrazovanje za istinu

Stanje medijske pismenosti i izazovi uključivanja u nastavne planove i programe

Izdavač: ADS/hibrid.info

Priština, Jul 2023

© Sva prava su rezervisana od strane ADS/hibrit.info. Prava intelektualne svojine su zaštićena Zakonom br. 04/L-065 o autorskom i srodnom pravu i Zakonom br. 05/L-047 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-065 o autorskom i srodnom pravu.

Nijedan deo ovog izdanja se ne može reprodukovati, čuvati u elektronskim sistemima ili prenositi u bilo kojoj formi ili bilo kojim sredstvom, bilo mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na neki drugi način bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača.

Ovu publikaciju je finansirala Evropska Unija (EU). Njegov sadržaj je isključiva odgovornost ADS/Hibrid.info i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Projekat podržavajući:

Funded by
the European Union

Projekat realizuju:

SADRŽAJ

UVOD.....	4
METODOLOGIJA.....	7
1. KONCEPT MEDIJSKE PISMENOSTI.....	8
1.1. ORGANIZACIJA UJEDINJENIH NACIJA ZA OBRAZOVANJE, NAUKU I KULTURU (UNESCO).....	9
1.2. EVROPSKA UNIJA (EU).....	11
1.3. SAVET EVROPE (SE).....	13
2. ANALIZA KONTEKSTA MEDIJSKE PISMENOSTI NA KOSOVU.....	14
2.1. MEDIJSKA PISMENOST U PREDUNIVERZITETSKOM OBRAZOVANJU NA KOSOVU.....	17
2.1.1. KURIKULUM I NASTAVNI PLAN I PROGRAM NA KOSOVU.....	19
2.1.2. OBUKA NASTAVNIKA ZA MEDIJSKU PISMENOST.....	23
PREPORUKE.....	28

UVOD

Ovaj izveštaj ima za cilj analizu trenutnog stanja medijske pismenosti na Kosovu, naročito u kontekstu preduniverzitetskog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Nalazi izveštaja ukazuju da do sada nije bilo konkretnih inicijativa na institucionalnom nivou koje bi se bavile medijskom pismenošću kao gorućim i prioritarnim potrebama u obrazovnom sistemu. Sa sadašnjim nastavnim planovima i programima, medijska pismenost se tretira samo kao međupredmetna tema u preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu.

Iako je prema sadašnjem nastavnom planu i programu Ministarstva obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) obavezno da medijska pismenost bude uključena u sve redovne nastavne predmete kao međupredmetna tema u preduniverzitetskom obrazovanju, još uvek nije poznat stepen uključenosti iste od strane nastavnika u različitim nastavnim predmetima. Politički nivo Ministarstva je utvrdio da nastavni predmeti poput "Jezik i književnost" i "Građansko vaspitanje" sadrže teme vezane sa medijskom pismenošću. Štaviše, od MONTI-ja, koji se bavi obrazovnim politikama u zemlji, se ne očekuje da pravi promene u nastavnom planu i programu da bi se medijska pismenost uvrstila u obavezne predmete za učenike osnovnih i srednjih škola na Kosovu, nastojeći da se ono obrađuje samo kao među-sektorski integrisano u različite predmete.

Nesumnjivo je da su u poslednjih nekoliko godina primetni pozitivni pomaci od strane školskih ustanova i nastavnika u preduniverzitetskom obrazovanju kada je u pitanju medijska pismenost kao fakultativni predmet/nastava u školama. Medijska pismenost je u nekim školama već fakultativni odnosno izborni predmet, dozvoljen prema trenutnom nastavnom planu i programu. Međutim, zbog manjka standardizovanih udžbenika za medijsku pismenost u osnovnim i srednjim školama, nastavnici sami pripremaju nastavne materijale za učenike koji biraju ovaj izborni predmet, što nosi sa sobom finansijske i profesionalne troškove. U tom pogledu, nema zvaničnih podataka o broju škola i nastavnika koji za izborni predmet nude medijsku pismenost, niti podataka o broju učenika koje zanima učenje medijske pismenosti kao izbornog predmeta.

U nastavku su navedeni neki od ključnih izazova ovog procesa koji se posredno ili neposredno odnose na medijsku pismenošću:

- Nastava u preduniverzitetskom obrazovanju i dalje se uglavnom odvija na tradicionalan i mehanički način, iako novi nastavni plan i program teži promovisanju razvoja veština i kritičkog mišljenja kod učenika. U međuvremenu, primećeno je da škole na Kosovu znatno zaostaju u pogledu digitalizacije i nisu prilagođene novim savremenim trendovima u obrazovanju. Takođe je, od strane stručnjaka iz oblasti obrazovanja uočeno nedovoljno poznavanje medijske pismenosti nastavnika.
- Implementacija plana i programa od strane nastavnika predstavlja dodatni problem za koji nedostaju informacije i empirijski podaci. Takođe, nedostaju informacije o nadgledanju implementacije plana i programa u preduniverzitetskom obrazovanju, posebno u vezi sa stepenom uključenosti medijske pismenosti kao međupredmetne teme u osnovnim i srednjim školama.
- Obuke nastavnika za medijsku pismenost uglavnom sprovode nevladine organizacije i međunarodne organizacije koje finansiraju strani donatori. Prema dostupnim podacima, na Kosovu je u poslednjih nekoliko godina za medijsku pismenost od strane nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija obučeno više od 3.500 nastavnika. Sledstveno tome, ove obuke nisu održive i redovne. Ministarstvo obrazovanja i dalje tretira programe obuke za medijsku pismenosti kao "dopunske" ili sekundarne programe, ne pridajući prioritet stručnom razvoju nastavnika za medijsku pismenost. Takođe, poseban izazov predstavlja i uticaj ovih obuka na nastavnike u njihovom svesnom prenošenju znanja o važnosti medijske pismenosti na učenike, kao i u tome koliko su nastavnici u stanju da prenesu stručno stečeno znanje sa obuka na svoje učenike.
- Organizacije civilnog društva na Kosovu kontinuirano daju značajan doprinos obuci mladih, uključujući učenike srednjih škola i studente, o važnosti medijske pismenosti. Glavni izazov u ovom pogledu je održivost obuka zbog finansijske zavisnosti od zajednice stranih donatora. Ipak, civilno društvo na Kosovu i međunarodne organizacije nastavljaju zagovarati za integraciju medijske pismenosti u redovni nastavni proces.
- Pored nedostatka zvaničnih informacija o primeni nastavnog plana i programa u osnovnim i srednjim školama, podaci PISA testa za 2022. godinu stavljaju Kosovo na dno liste po pitanju kritičkog mišljenja svojih učenika.

Njihove veštine iz čitanja, matematike i nauke su izuzetno slabe, posebno u rešavanju složenih problema, kritičkom mišljenju i efikasnoj komunikaciji. Ovo možda ukazuje i na nivo kvaliteta preduniverzitetskog obrazovanja uopšte, te posebno nastave na Kosovu. Ipak, prema PISA izveštaju za Kosovo za 2022. godinu, naši učenici skoro da ne mogu razumeti duge tekstove i razlikovati činjenice od mišljenja, što je povezano sa medijskom pismenošću.

- Kosovo je skoro na dnu liste Evropskog indeksa medijske pismenosti za 2023. godinu Instituta za otvoreno društvo u Sofiji. Merenja ovog indeksa u 2023. godini, pokazuju da od 41 evropske zemlje, u kojima je obavljeno vrednovanje medijske pismenosti, Kosovo rangirano na pretposlednjem 40. mestu sa samo 21 bodom, jedno mesto iznad Gruzije koja je na poslednjem mestu (41) sa 20 bodova. Ovaj indeks meri medijsku pismenost kroz određene pokazatelje kao što su nivo obrazovanja, stanje medija, poverenje u društvo i korišćenje novih alata za učešće.
- Prema zvaničnim podacima Kosovske agencije za statistiku, 98,06% domaćinstava na Kosovu ima pristup internetu, a najviše ga koristi starosna grupa od 16 do 24 godine. Ova starosna grupa obuhvata i srednjoškolce, što je pokazatelj masovnog prodora interneta među učenicima, koji sam po sebi nosi opasnosti direktnog izlaganja različitim sadržajima na internetu, bez ograničenja, bilo preko onlajn medija, društvenih medija ili drugih internet stranica.

Svrha ovog izveštaja je odraziti trenutno stanje medijske pismenosti u preduniverzitetskom obrazovanju i ponudi neke preporuke kao neophodne korake za unapređenje posebno u procesu nastave i predavanja medijske pismenosti u školama na Kosovu. Preporuke su namenjene da pomognu svim relevantnim stranama (Ministarstvu obrazovanja, opštinama, školama, nevladinim i međunarodnim organizacijama, donatorima i drugima) da hitno i od prioriteta intervenišu u pogledu rešavanja pitanja medijske pismenosti u obrazovnom sistemu.

Metodologija

Pri izradi ovog izveštaja korišćene su kvalitativne metode da bi se odrazilo stanje medijske pismenosti na Kosovu. Za analizu oba dela izveštaja, razmotreni su različiti objavljeni i dostupni materijalni na internetu, kao i sprovedeni su intervjui sa različitim akterima u Kosovu, kao što je detaljnije objašnjeno u nastavku:

- Prvi deo izveštaja obuhvata pregled literature međunarodnih i evropskih organizacija iz oblasti medijske pismenosti. Arhive UNESCO publikacija su pregledane kako bi se definisao koncept medijske pismenosti i informacija uopšte. Takođe, materijali objavljeni od strane Evropske unije i Saveta Evrope su pomogli u osmišljavanju ove teme kako bi se široj javnosti olakšalo razumevanje značenja koncepta medijske pismenosti i informacija.
- Kada je reč o drugom delu izveštaja koji je u potpunosti posvećen medijskoj pismenosti na Kosovu, obavljeno je ukupno deset (10) intervjua. Intervjui obuhvataju visoke zvaničnike iz Ministarstva obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija, nastavnike iz javnih i privatnih škola koji predaju medijsku pismenost u osnovnim i srednjim školama, aktiviste civilnog društva, stručnjake za preduniverzitetsko obrazovanje i medijsku pismenost, novinare i zvaničnike međunarodnih organizacija u Kosovu. Pored toga, pregledani su i drugi materijali objavljeni u kosovskim medijima, kao i publikacije i strategije Ministarstva obrazovanja.

Izrada ovog izveštaja je ograničena očiglednim manjkom izvora koji se bave temom medijske pismenosti u preduniverzitetskom obrazovanju. Stoga, kao jedna od malobrojnih inicijativa za uključivanje medijske pismenosti u osnovne i srednje škole na Kosovu, ovaj izveštaj ima za cilj da rasvetli neke od ključnih i gorućih pitanja o medijskoj pismenosti na Kosovu koja prvenstveno pogađaju učenike osnovnih i srednjih škola, zatim nastavnike i obrazovne institucije uopšte.

1. KONCEPT MEDIJSKE PISMENOSTI

Masovni uticaj i dominacija tradicionalnih i onlajn medija, društvenih medija i alata informacione tehnologije kroz onlajn interakciju (računara, mobilnih telefona i drugih naprednih digitalnih uređaja) tokom poslednjih decenija nametnuo je hitnu potrebu za obrazovanjem generacija o tome kako se informišu putem vesti objavljenim u medijima, kako koriste tehnološke uređaje i koliko oni mogu biti korisni ili štetni za ljude uopšte (bilo da se radi o vestima ili tehnološkim uređajima).

Medijska pismenost pomaže pojedincima da razviju zdravu kritičnost prema medijskim informacijama. To uključuje sposobnost procene izvora, sadržaja i ciljeva informacija koje dobijaju, kao i razumevanje uticaja medija na njihove percepcije i mišljenja. U vreme kada su mediji preplavljeni brojnim informacijama i različitim uticajima, medijska pismenost može pomoći ljudima da razviju sposobnost formiranja nezavisnih mišljenja i stavova, analizirajući i procenjujući informacije na objektivan način.

Mediji se stalno menjaju, uključujući razvoj nove tehnologije i platformi. Obrazovanje o medijima i za medije može pomoći ljudima da se prilagode ovim promenama i koriste tehnologiju i medije na pametan i odgovoran način. Brza evolucija tehnologije i velika rasprostranjenost društvenih platformi su dezinformacije učinile ogromnim problemom. Medijska pismenost može pomoći ljudima da prepoznaju i izbegnu dezinformacije, pružajući im alate za proveru i procenu informacija koje dobijaju.

U tu svrhu, međunarodne institucije i organizacije angažovane su na definisanju medijske pismenosti u svetu koji sve više zavisi od brzih informacija i digitalne tehnologije.

1.1. ORGANIZACIJA UJEDINJENIH NACIJA ZA OBRAZOVANJE, NAUKU I KULTURU (UNESCO)

Koncipiranju medijske pismenosti sa obrazovnog i naučnog stanovišta verovatno je najviše doprinela Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO). Najjednostavnije značenje "medijske pismenosti" prema UNESCO-u, je sposobnost prepoznavanja uloge i funkcije medija, procene kako se te funkcije primenjuju u praksi i racionalnog angažovanja sa medijima u cilju izražavanja.[1] Međutim, s obzirom na sveobuhvatnije razumevanje ove složene teme, UNESCO je spojio pojam medijske pismenosti sa "informacionom pismenošću", što podrazumeva značaj pristupa informacijama, kao i evaluaciju i etičko korišćenje sadržaja takvih informacija.[2] Iako se ova dva koncepta razlikuju jedan od drugog (medijska pismenost od informacione pismenosti), UNESCO je oba koncepta spojio (objedinio) u pojmu "medijska informaciona pismenost" kako bi u jednoj rečenici istovremeno istakao značaj i ulogu medija i informacija.[3]

Ovaj pojam na Kosovu može biti relativno nov i nepoznat zbog nedostatka adekvatne literature na albanskom jeziku, nedovoljnog korišćenja ovog pojma od strane stručnjaka ove oblasti (akademika, istraživača, stručnjaka, novinara itd.) i kao posledica površne obrade medijske informacione pismenosti od strane različitih strana. S druge strane, na engleskom jeziku ("Media and Information Literacy" poznatoj kao MIL), već postoji široka upotreba medijske i informacione pismenosti kojom se cilja na obrazovanje društava o ulozi i važnosti medija i informacija uopšte putem formalnog i neformalnog obrazovanja.

U cilju razjašnjenja ova dva koncepta koji čine medijsku i informacionu pismenost, UNESCO je 2013. godine objavio nastavni plan i program za nastavnike na ovu temu,[4] u kojem je jasno napravljena razlika između informacione i medijske pismenosti, kao što je navedeno u sledećoj tabeli:

[1] Grizzle, A., & Wilson, C. (Eds.). (2011). Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers, str. 18. Paris: UNESCO.

[2] Ibid.

[3] Ibid.

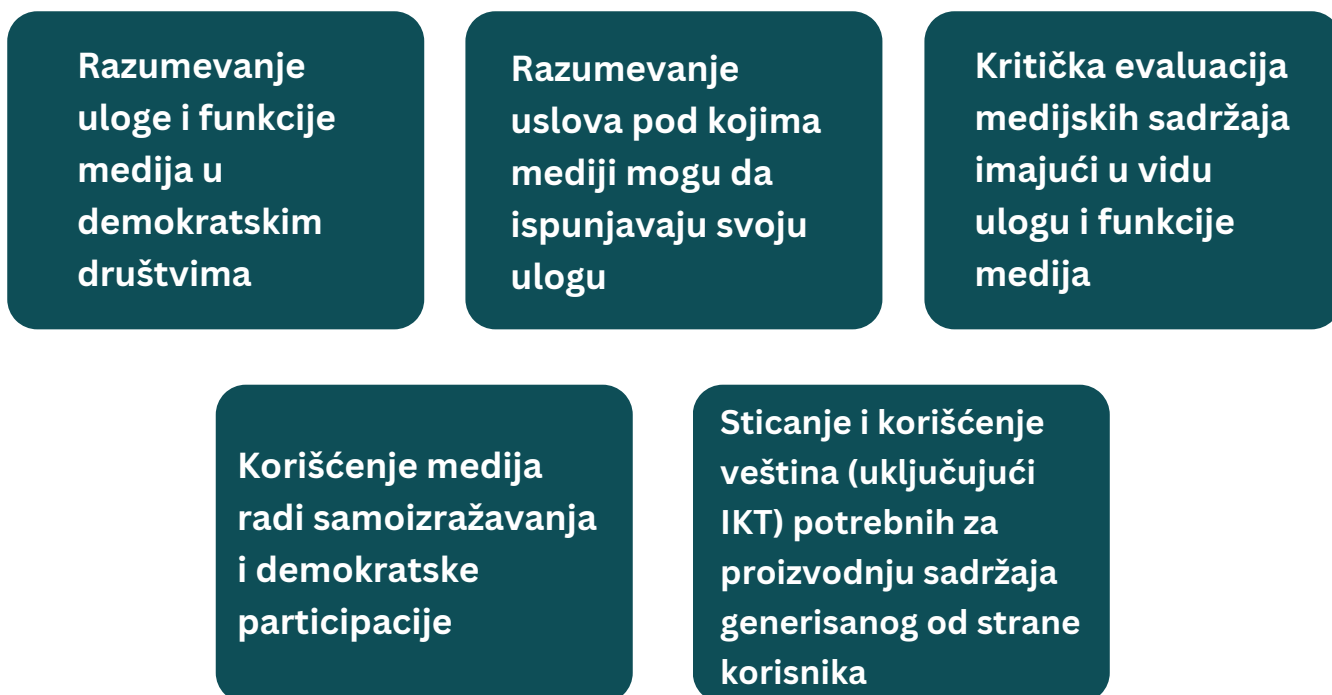
[4] Ibid, str. 18-19.

Tabela 1: Elementi medijske i informacione pismenosti (UNESCO, 2013)

Informaciona pismenost:

Medijska pismenost:

Tokom pregleda literature primećuje se da postoji široka debata o povezanosti medijske pismenosti i informacione pismenosti. U principu, postoje dva suprotna mišljenja u vezi ova dva koncepta: i) jedno je da je informaciona pismenost šira oblast proučavanja u kojem je medijska pismenost podoblast, i ii) drugo je da je informaciona pismenost jednostavno deo medijske pismenosti kao šire oblasti. Međutim, UNESCO je putem grupe međunarodnih stručnjaka koji se bave ovim pitanjima utvrdio da uprkos razlikama i sličnostima između ova dva koncepta, postoje bliske veze ne samo između medijske pismenosti i informacione pismenosti, već i sa drugim oblastima kao što je sloboda izražavanja, informativna pismenost, kompjuterska, internetska i digitalna pismenost i drugi novonastali koncepti.[5]

Čak su i evropske organizacije, poput Evropske unije (EU), Saveta Evrope (SE) i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), obratile pažnju na pitanja medijske i informacione pismenosti, koja se razmatraju u narednim pododdeljcima izveštaja.

1.2. Evropska Unija (EU)

EU je poslednjih godina preduzela nekoliko akcija u ovoj oblasti, navodeći da „medijska pismenost nikada nije bila važnija nego danas”. [6]

Evropska komisija je 2023. godine objavila Smernice za medijsku pismenost koje će pomoći državama članicama EU da izveštavaju o relevantnim aktivnostima medijske pismenosti i da podele najbolje prakse u vezi s tim.[7] Ove smernice se odnose na Priručnik medijske pismenosti iz 2021. godine, koji je pripremila Grupa evropskih regulatora za audiovizuelne medijske usluge (ERGA) i Evropska komisija u cilju efikasne i praktične primene obaveze za medijsku pismenost od strane platformi koje distribuiraju video sadržaje radi podizanja svesti korisnika društvenih medija i unapređenja njihovih kritičkih veština.[8] To podrazumeva da je EU uspostavila mehanizme podržane zakonodavstvom kojim je definisala da

[5] Ibid, str. 19.

[6] Evropska komisija. (21 Februar 2023). [Commission publishes its media literacy guidelines.](#)

[7] Ibid.

[8] European Regulators Group for Audiovisual Media Services. [Action Group on Media Literacy - ERGA Media Literacy Report: Recommendations for key principles, best practices and a Media Literacy Toolbox for Video-sharing Platforms.](#)

platforme koje distribuiraju video sadržaje izgrade efikasne alate za medijsku pismenosti i podizanje svesti korisnika koji pregledaju takve sadržaje.

Imajući u vidu da je medijska pismenost usko povezana sa digitalnom pismenošću, visoki zvaničnici EU koji su bave pitanjima tehnologije i digitalizacije su upozorili da "naša generacija i mlađi korisnici interneta" nemaju adekvatno znanje o digitalnoj pismenosti. Čak tvrde da "u Evropi postoji značajan nedostatak digitalnih veština i to u mnogim oblastima digitalne sfere: od korišćenja platformi društvenih medija pa sve do jednostavnog pretraživanja interneta".[9] To je možda i bio glavni razlog za izradu Smernica za medijsku pismenost na nivou EU kako bi se pomoglo zemljama članicama u tom pravcu, jer medijska pismenost ne samo da utiče na obrazovanje novih generacija, već doprinosi i borbi protiv širenja dezinformacija.[10]

Još jedan važan aspekt koji je preduzela EU su izmene i dopune u Direktivi o audiovizuelnim medijskim uslugama (Direktiva (EU) 2018/1808), sa posebnim osvrtom u na medijsku pismenost, usvojene 2018. godine.[11] Član 33a ove direktive utvrđuje da države članice EU promovišu i preduzimaju mere za razvoj veština povezanih sa medijskom pismenošću, kao i obavezuje države članice da nakon toga svake tri godine izveštavaju Evropskoj komisiji o sprovođenju ovih mera.[12] Takođe, ovom direktivom, putem člana 28b, određene su obaveze platformama za razmenu video sadržaja u vezi sa medijskom pismenošću i podizanju svesti svojih korisnika.[13]

Što se tiče zemalja članica EU, medijska pismenost nije poseban predmet u njihovim obrazovnim sistemima, osim u Luksemburgu gde se primenjuje u vidu obavezne obuke. Neke od zemalja EU (Češka, Danska, Grčka, Mađarska, Italija, Malta, Poljska, Kipar, Španija i Švedska) kombinuju medijsku pismenost sa digitalnim veštinama. U Estoniji, medijska pismenost je integrisana u predmet

[9] Viola, R. (21 Februar 2023). Let's make Europe a stronghold of media literacy. Objava na LinkedIn-u autorskog teksta Direktora Generalne direkcije za mreže, sadržaj i tehnologiju u Evropskoj komisiji, Roberta Viole.

[10] Ibid.

[11] Evropska komisija. (26 Maj 2023). Media literacy.

[12] Direktiva 2018/1808. Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities.

[13] Ibid.

"Digitalne kompetencije", koji osim informacionih tehnologija, obuhvata i informacionu pismenost, onlajn saradnju, kreiranje digitalnog sadržaja, onlajn bezbednost i rešavanje problema. Sa druge strane, Finska, koja je poznata po naprednom sistemu preduniverzitetskog obrazovanja, integrisala je medijsku pismenost u četiri različita nastavna predmeta: matematiku, istoriju, umetnost i finski jezik. Dok druge zemlje EU, poput Francuske i Slovenije, pitanje medijske i informacione pismenosti tretiraju kao izborni predmet u obrazovnom sistemu, iako se u Sloveniji takođe obrađuje i u drugim predmetima (maternji jezik i građansko vaspitanje).[14]

1.3. Savet Evrope (SE)

Prema perspektivi Savet Evrope, medijska i informaciona pismenosti (MIP) ključni su alati za osnaživanje građana i društava kako bi učestvovali i doprineli globalnom znanju. U skladu s ovim definicijama, Savet Evrope smatra izuzetno važnim ove aspekte: građani razvijaju kognitivne, tehničke i društvene veštine kako bi im omogućile efikasan pristup i kritičku analizu medijskih sadržaja; informišu se o tome koje medije koristiti i na koji način ih koristiti; razumeju etičke posledice medija i novih tehnologija, kao i razviju efikasnu komunikaciju, uključujući i kreiranje određenih sadržaja putem medija. Osim toga, dva glavna cilja Savet Evrope u ovom pogledu su uključivanje medijske i informacione pismenosti u institucionalne okvire i obezbeđivanje alata za osnaživanje pojedinačnih korisnika svih uzrasta i sfera života. Savet Evrope tokom poslednje dve decenije angažuje se u objavljivanju instrumenata, politika, studija i aktivnosti usmerenih na unapređenje medijske i informacione pismenosti u Evropi. Smernice Saveta Evrope u ovoj oblasti su takođe uključene u mnoge instrumente ove organizacije namenjene državama, kreatorima politika i javnim i privatnim akterima odgovornim za digitalno okruženje, u vezi sa oblastima kao što su kontinuirano obrazovanje i učenje, deca i mladi, mediji itd.[15]

[14] <https://www.youtube.com/watch?v=u0qPrMztMuU&t=4s>

[15] [Council of Europe. Media Literacy.](#)

2. ANALIZA KONTEKSTA MEDIJSKE PISMENOSTI NA KOSOVU

Ovaj deo izveštaja istražuje i analizira pitanje medijske pismenosti na Kosovu, posebno iz perspektive javnog preduniverzitetskog obrazovanja (osnovne i srednje škole) u kontekstu obrazovanja učenika o temama medijske pismenosti.

Do sada nema sveobuhvatne i održive inicijative od strane javnih institucija Kosova da se medijska pismenost tretira kao hitna potreba za osposobljavanje učenika i novih generacija veštinama korišćenja prednosti i beneficija medijske tehnologije, kao i zaštite i prevencije pretnji i opasnosti koji mogu proizaći iz njih. Iako je Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija (MONTI) preduzelo određene korake za tretiranje medijske pismenosti kao međupredmetnu temu kroz različite nastavne predmete, to još uvek nije prioritet državnih institucija. Posledice ovakvog stanja mogu biti višedimenzionalne i nepredvidive u srednjoročnom i dugoročnom smislu za mlade generacije, posebno učenike osnovnih i srednjih škola. Za razliku od obrazovnih institucija, na Kosovu poslednjih godina ova tema je bila više obrađivana od strane vaninstitucionalnih i nevladinih mehanizama zasnovanih na inicijativama dobre volje, uglavnom od strane donatora i raznih nevladinih organizacija, kroz obuke, radionice i druge aktivnosti. Međutim, iz raznih razloga, ni ovaj pristup se ne sprovodi na sistematski i održiv način.

Jedan od najpreciznijih pokazatelja stanja obrazovnog sistema, nastave i učenja u vezi sa kritičkim mišljenjem u osnovnim i srednjim školama već više od dve decenije je PISA test za 2022. godinu, koji je proizveo izuzetno loše rezultate kosovskih učenika. Ocenjujući kompetencije 15-godišnjih učenika u čitanju, matematici i naukama, PISA je rangirala Kosovo na 78. mesto od 80 zemalja učesnica, pokazujući slabe rezultate u sve tri ove oblasti - 76. mesto za veštine iz čitanja, 77. mesto iz nauke i 74. mesto iz matematike.[16] PISA testom se meri znanje učenika u rešavanju složenih problema, kritičkom mišljenju i efikasnoj komunikaciji. Prema rezultatima za Kosovo, proizilazi da se učenici na Kosovu suočavaju sa značajnim izazovima u razvoju i postizanju ovih preko potrebnih veština, a kritičko mišljenje, je oblast koja zahteva hitne intervencije u

[16] Telegrafi. (Decembar 2023). Kosova pothuajse "në fund të pusit", publikohen rezultatet e testit PISA.

preduniverzitetskom obrazovanju za nove generacije.[17] Veza između PISA testa i medijske pismenosti na Kosovu leži u nalazima izveštaja ovog mehanizma da kosovski učenici (u uzrastu od 15 godina) skoro da ne mogu da razumeju duže tekstove, bave se apstraktnim ili kontraintuitivnim konceptima, i razlikuju činjenice od mišljenja, bazirajući se na implicitnim naznakama o sadržaju ili izvoru informacija.[18]

Evropski indeks medijske pismenosti, 2023. godine je svrstao Kosovo na dnu liste kada je u pitanju ova tema. Ovaj indeks je razvio Institut za otvoreno društvo u Sofiji i od 2017. godine meri medijsku pismenost u evropskim zemljama kroz sledeće različite indikatore medijske pismenosti: nivo obrazovanja, stanje medija, poverenje u društvu i korišćenje novih participativnih alata.[19] Prema merenjima ovog indeksa za 2023. godinu, od 41 evropske zemlje koje su ocenjene po pitanju medijske pismenosti, Kosovo se nalazi na pretposlednjem mestu, na 40. mestu sa samo 21 bodom.[20] Samo Gruzija je lošije rangirana na poslednjem mestu (41) sa 20 bodova. Ni ostale zemlje Zapadnog Balkana ne stoje tako dobro, mada su rangirane nešto iznad Kosova (Severna Makedonija na 39. mestu sa 22 boda, Albanija na 38. mestu sa 23 boda, Bosna i Hercegovina na 37. mestu sa 24 boda, Crna Gora na 33. mestu sa 32 boda i Srbija sa 33 boda na 31. mestu). Na vrhu liste nalazi se Finska (74 boda), slede Danska (73 boda), Norveška (72 boda), Estonija (71 boda), Švedska (71 boda), Irska (70 boda) itd.[21]

Prema podacima Agencije za statistiku Kosova za 2023. godinu, oko 98,06% domaćinstava imalo je pristup internetu tokom te godine,[22] što predstavlja veoma visok procenat pristupa i mogućnosti korišćenja interneta na Kosovu. Najviše internet koristi starosna grupa od 16-24 godine, sa udelom od 21,5%, sledeća grupa od 25-34 godine sa udelom od 21,4%, dok ostale četiri starosne grupe koriste internet u manjoj meri od 19 % ili manje u odnosu na prethodne dve starosne grupe.[23] Prema zvaničnoj statistici, građani na Kosovu najviše koriste mobilne telefone za pristup internetu, u procentu od 94,8%, dok nešto manje koriste laptopove (22,1%), desktop računare (11,9%) i tablete (9,7%).[24] Ovo

[17] Intervju sa Muhametom Hajrullahuom, glavnim urednikom portala Telegrafi. 8. april 2024.

[18] OECD. (2023). PISA 2022 Results: Factsheets – Kosovo, str. 3.

[19] Open Society Institute - Sofia. (jun 2023.). The Media Literacy Index 2023, str. 4.

[20] Ibid, str. 7.

[21] Ibid.

[22] Agencija za statistiku Kosova. (20. oktobar 2023.). Rezultatet e Anketës së Përdorimit të Teknologjisë Informativë dhe Komunikimit (TIK) në Ekonomitë Familjare 2023, str. 1.

[23] Ibid, str. 2.

[24] Ibid, str. 3.

je takođe još jedan pokazatelj prodora i masovne upotrebe interneta na Kosovu, ne samo među odraslima, već i među srednjoškolcima (počevši od 16 godina i starije). Oni su direktno izloženi internet sadržajima tako što pretražuju različite stranice, posebno one stvorene i distribuirane na društvenim medijima i onlajn medijima putem mobilnih telefona, uključujući i sadržaje kao što su dezinformacije i lažne vesti koje se lako mogu stvarati i distribuirati putem medija.[25] Ovako visok prodor interneta na Kosovu naglašava hitnu potrebu da se medijska pismenost postavi kao glavni prioritet od strane državnih institucija koje su angažovane u formulisanju i sprovođenju obrazovnih politika u osnovnim i srednjim školama u zemlji.

Uprkos pristupu, korišćenju i skoro apsolutnom prodoru Interneta na Kosovu, zvanični podaci MONTI-ja, objavljeni u Strategiji obrazovanja 2022-2026, dokazuju da vaspitno obrazovne institucije i institucije za osposobljavanje (VOIO)[26] na Kosovu daleko zaostaju u pogledu digitalizacije i upotrebe informacionih tehnologija u školske i obrazovne svrhe. Od ukupno 1.058 javnih VOIO objekata na Kosovu, njih 705 (ili 66,64 %) ima pristup Internetu u odnosu na 305 (ili 33,36 %) drugih javnih VOIO objekata koji nemaju. Iako se čini da većina školskih objekata na Kosovu ima pristup internetu, MONTI je istakao da „u većini slučajeva ne nude internet u celom školskom prostoru, već samo u određenim kancelarijama osoblja i, eventualno kabinetima IKT“.[27] Najalarmantnija situacija je u pogledu broja računara budući da sve javne VOIO imaju samo 9.138 računara. To iznosi 1 računar za oko 35 učenika ili 9.138 računara za 320.000 učenika u preduniverzitetskom obrazovanju. Situacija nimalo nije dobra kada su u pitanju ostali uređaji, kao što su projektori (1.753), digitalni ekrani (191), pametni televizori (502), fotokopir aparati (727), štampači (851), tableti (247), skeneri (11) itd.[28] Ovi zabrinjavajući podaci na koje se poziva Strategija obrazovanja su iz septembra 2021. godine, dok je nepoznato da li je u tom aspektu bilo napretka od tog perioda pa do sada. Jedini zvanični podaci govore da je od 2021. godine došlo do smanjenja broja učenika u preduniverzitetskom obrazovanju – sa oko 320.000

[25] Intervju sa Muhametom Hajrullahuom, glavnim urednikom portala Telegrafi. 8. april 2024.

[26] VOIO se odnosi na vrtiće/obdaništa, osnovne škole, niže srednje škole, opšte više srednje škole (gimnazije), više stručne srednje škole, institucije koje pružaju obrazovanje, osposobljavanje i obuku odraslih itd.

[27] Ministarstvo obrazovanje, nauke, tehnologije i inovacija. (2022). Strategija e Arsimit 2022-2026. Priština, str. 54.

[28] Ibid, str. 55.

studentata u septembru 2021. na 314.006 učenika u školskoj godini 2023/2024.[29] Ovo takođe ukazuje da se u školama preduniverzitetskog obrazovanja tradicionalni i mehanički pristup obrazovanju još uvek neguje sa zastarelim alatima, ne dajući prioritet digitalnoj tehnologiji za olakšavanje nastave i učenja u školama.[30]

2.1. Medijska pismenost u preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu

MONTI od 2022. godine, radi shodno novoj Strategiji obrazovanja 2022-2026, koja je glavni dokument za razvoj obrazovnog sektora na Kosovu. Strategija ima ukupno pet oblasti[31] i preduniverzitetsko obrazovanje je jedna od njih, dok sam dokument sadrži pet strateških ciljeva i nijedan od ovih ciljeva se posebno ne bavi medijskom pismenošću. Iako se peti strateški cilj „upotreba digitalne tehnologije za poboljšanje usluga i kvaliteta u obrazovanju, u skladu sa trendovima digitalne transformacije“,[32] odnosi na medijsku pismenost, ovo drugo se direktno ne pominje.

Što se tiče strateškog cilja Strategije obrazovanja o upotrebi digitalne tehnologije u obrazovnom sistemu, u ovom dokumentu se navodi da će se do 2026. godine raditi na pet pravaca digitalizacije obrazovnog sistema:[33]

- stvaranje i funkcionisanje sveobuhvatne i centralizovane digitalne platforme za oblast obrazovanja;
- priprema i proizvodnja visokokvalitetnih digitalnih obrazovnih materijala sa više dimenzija za različite nivoe, razrede, predmete i vrste;
- snabdevanje obrazovnih institucija kvalitetnim internet mrežama i potrebnom tehnološkom opremom;

[29] Ministarstvo obrazovanje, nauke, tehnologije i inovacija. (Januar 2024). Shënime statistikore: të dhëna mbi arsimit parauniversitar 2023/24, f. 2.

[30] Intervju sa Dafinom Jegenin, novinarkom Klan Kosova / nastavnicom fakultativnog predmeta „Medijska pismenost“ u „Princeton School of Prishtina“. 19. aprila 2024. godine.

[31] Ministarstvo obrazovanje, nauke, tehnologije i inovacija. (2022). Strategjia e Arsimit 2022-2026. Priština, str. 11-13.

[32] Ibid, str. 13.

[33] Ibid.

- razvijanje digitalne kompetencije kod svih strana uključenih u oblast obrazovanja i u svim obrazovnim institucijama svih vrsta i nivoa;
- uspostavljanje institucionalnih mehanizama koji omogućavaju sprovođenje digitalizacije i upotrebe tehnologije u oblasti obrazovanja.

Iako postoji direktna ili indirektna veza između medijske i informacione pismenosti i digitalizacije obrazovnog sistema, u celokupnoj Strategiji obrazovanja reč "mediji" se koristi samo tri puta. Najkonkretniji slučaj kada se strategija odnosi na medijsku pismenost (iako ne pod tim tačnim pojmom) je u okviru pod-sekcije "Digitalne kompetencije" (videti stranu 55. u Strategiji obrazovanja 2022-2026) za digitalizaciju obrazovanja.

Pod digitalnom kompetencijom podrazumeva se sposobnost za upotrebu i poverljivu, kritičku i odgovornu interakciju sa digitalnom tehnologijom u cilju učenja, izvršavanja radnih zadataka i učestvovanja u društvu. Osim toga, digitalna kompetencija obuhvata "razumevanje informacija i podataka, komunikaciju i saradnju, razumevanje medija, stvaranje digitalnog sadržaja (uključujući kodiranje), bezbednost (uključujući digitalno blagostanje i bezbednost na internetu), pitanja koja se vežu sa intelektualnom svojinom, kao i rešavanje problema i kritičko i kreativno razmišljanje.“[34]

Ova definicija digitalne kompetencije je vrlo široka i iz nje se može podrazumevati mnogo toga, dok se "razumevanje medija" pominje među mnogim drugim temama bez daljeg razvoja kao koncepta i sadržaja u korist dece, učenika i nastavnika. Ipak, putem ovog strateškog dokumenta, MONTI je ocenio da Kosovo treba da uložiti u aspekt digitalne kompetencije za kategorije kao što su deca, učenici, studenti, vaspitači i nastavnici na svim nivoima obrazovanja,[1] na taj način utvrdivši da zaostaje u pogledu tema koje prikriva digitalna kompetencija, uključujući medije. Kao mere koje će preduzeti za razvoj i unapređenje digitalne kompetencije, MONTI je predvideo zvanično usvajanje tri ključna dokumenta EU o digitalnoj kompetenciji na Kosovu: Evropski okvir za digitalne kompetencije za građane (DigComp), nastavnike (DigCompEdu) i za obrazovne organizacije (DigCompOrg).

[34] Ibid, str. 55.

[35] Ibid.

2.1.1. Kurikulum i nastavni plan i program na Kosovu

Sa se tiče preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu, u sadašnjem kurikulumu i nastavnom planu i programu osnovnih i srednjih škola (niže i više, kao i stručne škole), nikada nije postojao niti postoji poseban predmet za medijsku pismenost i kao takav nije obavezan za kosovske učenike. Ovo je potvrđeno i od strane visokih zvaničnika MONTI-ja, koji su konstatovali da iako ne postoji poseban predmet za ovu tematiku, trenutni nastavni planovi i programi tretiraju medijsku pismenosti kao „međupredmetnu temu“.[36]

Prema MONTI, koji izrađuje politike na svim nivoima obrazovanja na Kosovu, uključivanje medijske pismenosti u kurikulume i nastavne planove i programe u međupredmetnom obliku podrazumeva da svi kosovski prosvetni radnici moraju da integrišu teme medijske pismenosti u svoje predmete, bez obzira na predmete koje predaju učenicima, bilo u društvenim ili prirodnim naukama. Uključivanje medijske pismenosti u nastavni plan i program kao međupredmetnu temu, prema zvaničnicima MONTI intervjuisanim za potrebe ovog izveštaja, proizilazi od usklađivanja obrazovne politike Kosova sa globalnim standardima. Ovaj pristup se zasniva na zahtevu organizacije Ujedinjenih nacija za održivi razvoj u oblasti obrazovanja, između ostalog, sa ciljem da se uz međupredmetne teme kontinuirano razvijaju veštine učenika za medijsku pismenost i kritičko mišljenje kroz različite predmete, a ne kroz bilo koji poseban predmet posvećen isključivo ovim temama.[37]

MONTI se, štaviše protivi osnivanju posebnog predmeta isključivo za medijsku pismenost, jer bi, prema Ministarstvu, to samo „getoizovalo“ medijsku pismenost, dok je svrha nastavnog plana i programa razvijanje praktičnih (a ne teorijskih ili apstraktnih) veština učenika za medijsku pismenost kroz različite predmete, a samim tim kontinuirano i za kritičko mišljenje.

Čak ni politički nivo, odnosno ministarka MONTI-ja, Arbërie Nagavci, nije izrazila podršku za uvođenje medijske pismenosti kao obaveznog predmeta u osnovnim

[36] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. april 2024.

[37] Ibid.

i srednjim školama na Kosovu tokom javnih izjava.[38] Potvrđujući da je medijska pismenost integrisana u druge predmete u međupredmetnom obliku, kako je definisano trenutnim važećim nastavnim planom i programom, ministarka Nagavci nije izrazila optimizam da je uvrsti kao poseban nastavi predmet iz straha da bi moglo ugroziti ravnotežu potreba za postojećim školskim predmetima, kao i zbog zahteva za uvođenjem drugih specijalizovanih predmeta osim medijske pismenosti. Na ovaj način, ne izgleda da postoji politička volja za izmene kurikuluma i nastavnog plana i programa u osnovnim i srednjim školama kako bi se medijska pismenosti uvela kao poseban nastavni školski predmet. Kao rešenje, ministarka Nagavci je navela da "postoje različiti predmeti u kojima se posebne lekcije ili teme bave pitanjem medijske pismenosti" i da je uključeno kao fakultativni predmet u školama, posebno u predmetima "Jezik i književnost" i "Građansko vaspitanje".[39] Iako nema zvaničnih podataka o efektima medijske pismenosti kao međupredmetnog pitanja, jedna od glavnih primedbi i kritika stručnjaka i poznavalaca medijske pismenosti, novinara i aktivista civilnog društva je da tretiranje medijske pismenosti samo kao interdisciplinarni predmet nije dovoljno. Oni sugerišu da to ni na koji način ne može zameniti medijsku pismenost kao poseban i obavezan predmet za sve preduniverzitetske obrazovne institucije.

Poznavaoci medijske pismenosti na Kosovu stalno kritikuju ne uključivanje medijske pismenosti od strane MONTI-ja u nastavne planove i programe kao poseban i obavezan nastavni predmet, čime i pokazuju nedostatak institucionalne volje da se medijska pismenost ozbiljno i suštinski tretira radi podsticanja kritičkog mišljenja učenika.[40] Kritičari tvrde da glavni razlozi odbijanja MONTI-ja da uključi medijsku pismenost kao posebni predmet su: i) odluka je politička, pa politički lideri (uključujući MONTI) nisu zainteresovani za razvoj znanja i veština učenika za medijsku pismenost i kritičko mišljenje jer im je cilj iskoristiti mlade za unutrašnje političke potrebe;[41] kao i ii) promena plana i programa potencijalno bi otvorila nove probleme izvan medijske pismenosti, jer bi se pojavila potreba da se kao redovni nastavni predmeti uključe i drugi novi predmeti.[42] Ipak, razne nevladine organizacije i međunarodne organizacije na

[38] Koha.Net. (18 jul 2022). [Nagavci: Kosova duhet të avancojë në kontekstin e edukimit medial](#).

[39] Misija OEBS-a na Kosovu. (7. oktobar 2022.). ["EduMedia", Episode 6 - The need for the inclusion of Media Literacy in schools](#).

[40] Intervju sa Arben Hajredinajem, rukovodilac Odeljenja za Medije, Misija OEBS-a na Kosovu. 15. april 2024.

[41] Intervju sa Albanom Zenelinom, asistent profesor na Odseku za novinarstvo, Filološki fakultet Univerziteta u Prištini. 3. juna 2024.

[42] Ibid.

na Kosovu (kao što je misija OEBS-a na Kosovu) nastavljaju da se zalažu za konačnim ciljem integrisanja medijske pismenosti kao posebnog predmeta u redovnom nastavnom procesu.[43]

Stručnjaci za pedagoška pitanja i preduniverzitetsko obrazovanje sugerišu da uključivanje medijske pismenosti bi zahtevalo i sistematsku obuku novih nastavnika, što bi rezultiralo maksimalnom posvećenošću MONTI-ja i drugih obrazovnih institucija u osposobljavanju odgovarajućeg osoblja za proces nastave medijske pismenosti,[44] međutim u tom smeru nema ozbiljnih i konkretnih pokreta. Takođe, MONTI se kritikuje zbog zaostajanja u praćenju trendova u informacionim tehnologijama i digitalizaciji nastavnog procesa kao ključnih preduslova za prilagođavanje savremenim uslovima obrazovanja.[45] Pored toga, snažno se zahteva da se medijska pismenost uključi kao redovan predmet u obrazovnom sistemu kako bi se podigla svest učenika o pozitivnim i negativnim uticajima ne samo medija (onlajn i društvenih medija), već i u kombinaciji sa rastućim rizicima veštačke inteligencije i drugih oblika digitalizacije.[46]

Iako nije obavezan predmet u osnovnim i srednjim školama, medijska pismenost se predaje kao poseban ili fakultativni predmet u nekim od škola na Kosovu, uglavnom u srednjim školama. Izborni ili fakultativni predmeti podrazumevaju da nastavnici, u saradnji sa školskim institucijama i opštinskim direkcijama za obrazovanje, imaju pravo, prema važećim planom i programom, da uvrste različite izborne predmete u svoj nastavni plan i program.[47] To je u nadležnosti opština i funkcioniše tako što škole predlažu obrazovni program za izborne predmete prema svojim potrebama, podnose zahtev u opštini, dok opštine formiraju komisiju za ocenjivanje predloženih programa od strane škola i nakon odobrenja odlučuju o uvođenju izbornog predmeta.

Pored toga, nakon što škole ponude izborne predmete, učenici mogu izabrati koji izborni predmeti ih tokom školske godine više zanimaju.[48] Međutim, nije poznat broj škola i nastavnika koji nude medijsku pismenost kao izborni predmet

[43] Intervju sa Arben Hajredinajem, Vođa Odeljenja za Medije, Misija OEBS-a na Kosovu. 15. april 2024.

[44] Intervju sa Rinorom Qehajom, izvršnim direktorom Instituta EdGuard. 11. april 2024.

[45] Intervju sa Dafinom Jegenin, novinarkom Klan Kosova / nastavnicom fakultativnog predmeta „Medijska pismenost“ u „Princeton School of Prishtina“. 19. aprila 2024. godine.

[46] Intervju sa Muhametom Hajrullahuom, glavnim urednikom portala Telegrafi. 8. april 2024.

[47] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. aprila 2024.

[48] Ibid.

Glavni izazov u vezi sa izbornim predmetima leži u tome što nastavnici nose celokupnu odgovornost za pripremu nastavnog materijala za nastavu, što pored sadržajnih uključuje i finansijske troškove.[49] Što se tiče udžbenika, misija OEBS-a na Kosovu je tokom 2016-2022. godine podelila 400 primeraka udžbenika medijske pismenosti nastavnicima i učenicima na albanskom jeziku, kao drugih i 300 udžbenika za nastavnike i učenike iz manjinskih zajednica na srpskom, turskom i romskom jeziku.[50] Kao rezultat rada OEBS-a na Kosovu, tri osnovne i srednje škole u zemlji uključile su medijsku i informacionu pismenost kao izborni predmet.[51]

Proces primene kurikuluma sam po sebi je izazovan, a neki od izazova su razmatrani u ovom delu izveštaja. Jedan od njih je prilagođavanje nastavnika nastavnom planom i programu i razumevanje istog od strane nastavnika, posebno u vezi s međupredmetnim temama u okviru kojih se uključuje medijska pismenost. MONTI navodi da, prema kurikulumu, svaki nastavnik je u obavezi da obrađuje medijsku pismenost na osnovu svojih predmeta, ali nivo uključenosti medijske pismenosti kao međupredmetne teme ostaje na volji nastavnika.[52] Trenutno nije poznato na koji način je medijska pismenosti povezana sa različitim nastavnim predmetima.[53] Prema tome, primena kurikuluma od strane škola i posebno od strane nastavnika predstavlja dodatni problem za koji nedostaju informacije i empirijski podaci. Nisu poznati ni kapaciteti školskih institucija u vezi s medijskom pismenošću na Kosovu, odnosno koliko su pripremljeni nastavnici različitih predmeta za teme medijske pismenosti, jer njihov glavni prioritet nije medijska pismenost, imajući u vidu da većina njih dolazi iz drugih oblasti nastave kao što su matematika, fizika, hemija, biologija, koje se značajno razlikuju od društvenih nauka poput albanskog jezika, sociologije, filozofije, istorije i drugih društvenih predmeta koji su povezani sa medijskom pismenošću. Stručnjaci medijske pismenosti koji su obučili nastavnike u preuniverzitetskom obrazovanju su primetili da, uz nekoliko izuzetaka, nastavnici nemaju potrebne veštine medijske pismenosti da bi to znanje preneli učenicima u ovoj oblasti.[54]

[49] Intervju sa Kushtrimom Bekteshijem, nastavnikom izbornog predmeta "Medijska pismenost" u Gimnaziji "Sami Frashëri" u Prištini. 20. aprila 2024.

[50] Misija OEBS-a na Kosovu. [Inicijativat për Edukim Medial dhe Informativ.](#)

[51] Ibid.

[52] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. aprila 2024.

[53] Ibid.

[54] Intervju sa Albanom Zenelinom, asistent profesor na Odseku za novinarstvo, Filološki fakultet Univerziteta u Prištini. 3. juna 2024.

S obzirom da je pristup nastave većine nastavnika na Kosovu mehanički i tradicionalan,[55] povezivanje nastavnih predmeta u međupredmetnoj formi medijske pismenosti i kritičkog mišljenja zahteva posvećenost, ali i veće ulaganje MONTI-ja i drugih obrazovnih institucija kako bi se podigao nivo kvaliteta nastave u primeni nastavnog plana i programa.

Za evaluaciju realizacije nastavnog plana i programa neophodan je sistematski i kontinuirani nadzor nastave od strane relevantnih mehanizama. U MONTI-ju su ustanovili da je još uvek prerano za ocenu primene nastavnog plana i programa jer nije prošlo više od dve godine od početka njegove primene.[56] Monitoring vrši Inspektorat za obrazovanje, koji je direktno podređen ministru MONTI-ja i deluje na centralnom nivou u Prištini i regionima Kosova (Priština, Prizren, Uroševac, Mitrovica, Peć, Gnjilane i Đakovica).[57] Iako ne postoje podaci o nivou implementacije medijske pismenosti u školama na Kosovu kao međupredmetne teme, školske uprave i opštinske direkcije za obrazovanje su takođe odgovorne za nadgledanje sprovođenja nastavnog plana i programa od strane nastavnika. S tim u vezi, nije poznato koje su aktivnosti ova dva mehanizma preduzela da nadgledaju realizaciju nastavnog plana i programa od strane nastavnika u vezi medijske pismenosti kao međupredmetne teme, kao ni koliko su efikasni u nadzoru nastave u osnovnim i srednjim školama. Čak i Strategija obrazovanja potvrđuje da postoje ozbiljni problemi u vezi sa efikasnošću nadzornih organa obrazovanja, priznajući da je najveća slabost preduniverzitetskog obrazovanja osiguranje kvaliteta.[58]

2.1.2. Obuka nastavnika za medijsku pismenost

Još jedan bitna komponenta su i obuke koje se organizuju na teme medijske pismenosti, koje uglavnom sprovode nevladine organizacije i međunarodne organizacije na Kosovu. Ove obuke imaju za cilj stručno osposobljavanje kosovskih nastavnika za medijsku pismenost, kako bi svojim učenicima tokom nastave primenili i preneli stečena znanja. MONTI, u okviru aktivnosti obuke

[55] Intervju sa Dafinom Jegenin, novinarkom Klan Kosova / nastavnicom fakultativnog predmeta „Medijska pismenost“ u „Princeton School of Prishtina“. 19. aprila 2024. godine.

[56] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. aprila 2024.

[57] [Zakon br. 06/I-046 o inspektoratu obrazovanja u Republici Kosovu](#)

[58] Ministarstvo obrazovanje, nauke, tehnologije i inovacija. (2022). [Strategija e Arsimit 2022-2026](#). Priština, f. 64.

nastavnika, objavljuje otvorene pozive, a organizacije koje žele da organizuju takve obuke treba da se prijave sa svojim obrazovnim programima, koji moraju biti odobreni od strane MONTI za obuku nastavnika.[59]

Organizacije čiji su programi odobreni za organizovanje obuka u oblasti medijske pismenosti za nastavnike su Kosovski obrazovni centar (KOC/KEC) i Ujedinjeni sindikat obrazovanja, nauke i tehnologije (USONT/SBASHK). Od 2018. do 2023. godine, USONK je obučio 3,500 nastavnika u preduniverzitetskom obrazovanju u Kosovu (osnovnih i srednjih škola) u vezi sa njihovim veštinama o ulozi medija, demokratizaciji, informacionog poremećaja, dezinformacijama, nepravilnosti u radu medija i medijske pismenosti.[60]

Nevladine organizacije poput Dokufesta, IPKO i dr., kao i međunarodne organizacije na Kosovu kao UNICEF i misija OEBS-a na Kosovu, su takođe organizovale slične prethodne obuke. Misija OEBS-a u periodu od 2016. do 2022. godine je obučila 70 nastavnika srednjih škola o konceptima medijske pismenosti i za 450 učenika iz 22 srednje škole organizovala predavanja o medijskoj pismenosti, digitalnim medijima i informisanju.[61]

Međutim, MONTI ima dva tipa programa obuke:[62]

1. Osnovni programi obuke koji su direktno povezani sa nastavom.
2. Komplementarni programi obuke, koji između ostalog, obuhvataju i obuke za nastavnike o medijskoj pismenosti.

Osnovna razlika između ova dva programa leži u tome što osnovni programi nastave traju duže i sadrže više časova jer se direktno odnose na nastavu, odnosno postojeće predmete (kao što su jezik, matematika i tako dalje). S druge strane, programi komplementarne obuke posvećeni su međupredmetnim temama, kao što je medijska pismenost i slične teme. To znači da komplementarni programi imaju kraće trajanje i manje časova obuke, jer

[59] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. aprila 2024.

[60] Intervju sa Albanom Zenelinom, asistent profesor na Odseku za novinarstvo, Filološki fakultet Univerziteta u Prištini. 3. juna 2024.

[61] Misija OEBS-a na Kosovu. Inicijativat për Edukim Medial dhe Informativ.

[62] Intervju sa zvaničnicima iz Odeljenja za razvoj kurikuluma i udžbenika pri Departmanu za razvoj preduniverzitetskog obrazovanja u MONTI-ju, 26. april 2024.

medijska pismenost nije poseban predmet u nastavnom planu i programu, već se tretira kao međupredmetna tema. Prema zvaničnicima MONTI-ja, obuka za medijsku pismenosti prosečno traje 20 sati i ne više od tri dana (oko 6 sati dnevno).[63] To podrazumeva da je pitanje medijske pismenosti sekundarno, dok su obuke u ovoj oblasti samo dopunske bez pridavanja odgovarajuće pažnje i prioriteta u svetlu trenutnih trendova u ovoj oblasti.

Druga poteškoća u vezi sa ovim obuka, sa posebnim osvrtom na one koje se organizuju za medijsku pismenost, su finansijska sredstva za održavanje programa obuke, tačnije sprovođenje obuka. S obzirom na to da su programi obuke odobreni od strane MONTI-ja za medijsku pismenost uglavnom organizovani od strane nevladinih organizacija, a MONTI ih ne podržava finansijski, ove organizacije su zavisne od stranih donatora za finansiranje aktivnosti vezanih za organizovanje obuka za nastavnike u oblasti medijske pismenosti.[64] U slučaju da nevladine organizacije ne uspeju da obezbede finansijsku održivost za aktivnosti obuke, programi obuke se ne sprovode, a što je još gore, iako su ti programi odobreni od strane MONTI-ja, obuke za nastavnike o medijskoj pismenosti se uopšte ne održavaju.[65] Sa druge strane, uprkos činjenici da je budžet MONTI-ja za 2024. godinu preko 100 miliona evra (100.120.951 evra), samo oko 0,4% tog budžeta ili 393.747 evra je planirano za budžetsku liniju "Obuka nastavnika", čija tačna namena nije precizirana. Nadalje, Zakon br. 08/L-260 o budžetskim izdvajanjima za budžet Republike Kosova za 2024. godinu ne precizira kako će se ovaj budžet namenjen "obuci nastavnika" tačno potrošiti.[66]

Što se tiče znanja koje nastavnici stiču iz obuka, izazov ostaje nadgledanje nastavnika u pogledu primene njihovih znanja na učenike u oblasti medijske pismenosti. Čini se da je najjednostavniji način izgradnja komunikacijskih mostova između školskih uprava radi praćenja nastavnika u njihovom podučavanju učenika o medijskoj pismenosti stečenoj kroz ove programe obuke. Nema proverenih podataka i informacija da se primenjuje i da li postoji bilo kakva procena uticaja ovih programa obuke na proces nastave i učenja. Podaci koje je dao MONTI sugerišu da su mladi nastavnici spremniji i zainteresovaniji za stručni

[63] Ibid.

[64] Ibid.

[65] Ibid.

[66] Zakon br. 08/L-260 o raspodeli budžeta za Budžet Republike Kosova za 2024. godinu.

razvoj iz medijske pismenosti, informacione tehnologije i digitalizacije uopšte, dok nastavnici stariji od 55 godina zaostaju, posebno u tehnologiji, pristupu informacijama a ima i slučajeva kada se opiru reformisanju.

Pored obuka za nastavnike, nevladine organizacije u saradnji sa univerzitetskim institucijama, međunarodnim organizacijama i podržane od strane donatorske zajednice, organizuju razne obuke za mlade na različite teme medijske pismenosti. Kroz ove obuke, ove organizacije kontinuirano daju značajan doprinos obuci mladih, obuhvatajući učenike srednjih škola i studente na Kosovu o važnosti medijske pismenosti, borbi protiv lažnih vesti, zatim o informacionim tehnologijama, digitalnim veštinama itd. Ove obuke nezavisno sprovode organizacije civilnog društva, međutim nisu održive jer zavise od finansijske podrške stranih donatora za različite teme koje se odnose na medijsku pismenost.

PREPORUKE

- MONTI da angažuje stručnjake za izradu posebnog kurikuluma za medijsku pismenost, koji bi kasnije služio kao osnova za dopunu i izmenu kurikuluma i nastavnih planova i programa.
- MONTI da se prioritetno i hitno pozabavi medijskom pismenošću u osnovnim i srednjim školama putem jedne od sledeće dve opcije:
 - i) Opcija 1: MONTI treba da dopuni/izmeni sadašnje nastavne planove i programe tako da se medijska pismenost uvrsti kao poseban i obavezan predmet na svim nivoima preduniverzitetskog obrazovanja, sa ciljem opremanja učenika veštinama medijske pismenosti; ili
 - ii) Opcija 2: U slučaju nedostatka političke i institucionalne volje za dopunu/izmenu kurikuluma, treba obaviti reviziju nastavnih materijala i udžbenika kako bi se medijska pismenost uključila kao međupredmetna tema u sve nastavne predmete, sa povećanjem broja časova posvećenih medijskoj pismenosti i razvoju kritičkog mišljenja kod učenika u ovim oblastima. Na ovaj način bi se garantovala (barem nominalno) primena sadašnjeg nastavnog plana i programa za obradu medijske pismenosti kao međupredmetne teme u procesu nastave u osnovnim i srednjim školama na Kosovu. Trebalo bi izraditi smernice kako primeniti teme medijske pismenosti kao međupredmetne kroz redovne nastavne predmete kako bi se nastavnicima olakšala interakcija njihovi predmeta sa medijskom pismenošću i časovi učinili privlačnijim za učenike.
- MONTI da preuzme odgovornosti za unpređenje medijske pismenosti i koordinaciju inicijativa koje vode ka konsolidaciji medijske pismenosti i potpunom integrisanju u preduniverzitetsko obrazovanje putem jasno postavljenih rokova za postizanje konkretnih rezultata.
- MONTI da angažuje stručnjake za izradu udžbenika namenjenih učenicima i nastavnicima o medijskoj pismenosti.

- MONTI da zahteva maksimalnu posvećenost Odseka za novinarstvo Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini u razvoju medijske pismenosti kao nastavnog predmeta u preduniverzitetskom obrazovanju, kao i da tu inicijativu proširi na druge javne univerzitete. Takođe, ojačati Pedagoški fakultet na Univerzitetu u Prištini kako bi se omogućilo osposobljavanje novih generacija nastavnika za medijsku pismenost.
- MONTI da ozbiljno razmotri potrebu za izradom strategije za medijsku pismenost i da istraži gde je zapao proces započet ranije za izradu takvog strateškog dokumenta. Trenutna strategija za obrazovanje se nedovoljno i površno bavi pitanjem medijske pismenosti u kontekstu digitalizacije. Stoga, ovim pitanjem se treba pozabaviti putem nacionalne strategije i konkretnim akcionim planom.
- Podržati i dodatno podstaći uvođenje fakultativne nastave za medijsku pismenost na Kosovu kao fakultativni predmet u osnovnim i srednjim školama - u slučaju da nema volje da medijska pismenost postane obavezni predmet. Takođe je potrebno standardizovati nastavne materijale za medijsku pismenost kao fakultativni predmet kako bi se rasteretili nastavnici i izbegle improvizacije u ovom domenu, što bi najviše pogodilo učenike.
- MONTI da vodi proces procene potreba škola u preduniverzitetskom obrazovanju za medijsku pismenost, identifikacije izazova u vezi sa stručnim kapacitetima nastavnika za medijsku pismenost, kao i proceni njihovo znanje i veštine radi uključivanja medijske pismenosti kao međupredmetnu temu u njihove nastavne predmete. Ovo bi otvorilo put za pripremu specifičnih programa obuke za nastavnike na ovu temu, sa nekoliko obaveznih nivoa za iste. U nedostatku informacija o tehničko-profesionalnim potrebama školskih institucija, trenutne obuke se mogu lako pokazati kao neefikasne i bez značajnijeg uticaja na učenike za značaj medijske i informacione pismenosti i opšteg kritičkog mišljenja.
- MONTI da se aktivno angažuje u obuci nastavnika za medijsku pismenost. Ovaj proces treba da vodi MONTI kao nosilac obrazovnih politika u zemlji i ne treba da tretira obuke iz medijske pismenosti za nastavnike kao dodatne ili sekundarne programe, već od visokog prioriteta. Osim toga, ovaj proces treba da bude institucionalno vođen, a ne prepušten volji organizacija nevladinog sektora koje nemaju finansijsku podršku od strane MONTI-ja i potpuno zavise od stranih donatora za sprovođenje programa obuka. Takođe, MONTI u

saradnji sa Pedagoškim fakultetom i Odsekom za novinarstvo Univerziteta u Prištini, kao i sa nevladinim sektorom, medijima, stručnjacima itd., treba da osmisli programe obuke usmerene na stručni razvoj nastavnika osnovnih i srednjih škola u oblasti medijske pismenosti. Ove obuke moraju biti dugoročne u pogledu vremena, održive u smislu sadržaja i finansijski podržane kroz posebne budžetske linije MONTI-ja za obezbeđivanje kvalitetnih nastavnika za teme medijske pismenosti.

- Ojačati postojeće mehanizme ili, po potrebi, stvoriti nove nadzorne mehanizme čija bi funkcija trebala da bude ne samo tehnički nadzor, već i stručni: i) kontinuirani nadzor primene kurikuluma i nastavnih planova i programa od strane nastavnika u vezi medijske pismenosti kao međupredmetne teme, ii) praćenje primene stručnih znanja stečenih od strane nastavnika tokom obuka i prenošenje istih na učenike, iii) ovi nadzorni mehanizmi trebaju redovno izveštavati Vladi Kosova/MONTI-ju i Skupštini Kosova (dotičnoj parlamentarnoj komisija za obrazovanje) svakih šest meseci ili jednom godišnje o rezultatima nadzora preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu u cilju podizanja svesti učenika o medijskoj pismenosti, kritičkom mišljenju, digitalizaciji, koristima i opasnostima digitalne tehnologije itd.
- Da se u potpunosti primeni Strategija za obrazovanje 2022-2026 za potpunu digitalizaciju preduniverzitarnog obrazovnog sistema i da se razviju kapaciteti unutar škola za interakciju između digitalne tehnologije i medijske pismenosti da bi se omogućilo što veće podizanje svesti kod učenika o pozitivnim i negativnim efektima uloge medija, informacija i digitalne tehnologije usled brzog razvoja digitalne tehnologije.
- MONTI da ozbiljno razmotri i tretira primedbe i sugestije nevladinih organizacija, poznavalaca i stručnjaka u oblasti medijske i informacione pismenosti i informacionih tehnologija da bi ova tema postala prioritet u preduniverzitetskom obrazovanju. Ostvariti što veću interakciju i razmenu između školskih institucija i nevladinog sektora koji se bavi medijskom i informacionom pismenošću kako bi se uticalo na maksimalno podizanje svesti kod učenika o uticajima medijske pismenosti, informacione pismenosti i digitalizacije kroz različite forme kao što su predavanja, razne simulacije, praktični rad u grupama, itd.
- MONTI da, za povećanje dinamike rada u borbi protiv dezinformacija kroz aktivnosti medijske pismenosti, dalje diverzifikuje svoje aktivne lokalne i

međunarodne partnere, uključujući medijske institucije, poput Nezavisne komisije za medije (koja će novim zakonom biti u obavezi da razvije medijsku pismenost), Saveta pisanih medija Kosova (koji može preuzeti dodatnu odgovornost za razvoj medijske pismenosti), Udruženja novinara Kosova, kao i druge organizacije civilnog društva na Kosovu.

